

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA TARIXIY ONG VA MILLIY O'ZLIKNI ANGLASH INTEGRATSIYASI

Yursinboyev Jahongir Mehrojiddin o'g'li

Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya

Mazkur maqolada “tarixiy ong” va “tarixiy xotira” tushunchalarining mazmun-mohiyati, o'quvchilarning tarixiy ong va tarixiy xotirani rivojlantirishda milliy o'zlikni anglash integratsiyasi bo'yicha fikr-mulohazalar taqdim qilingan.

Kalit sozlar: “tarixiy ong”, “tarixiy xotira”, tarixiy tasavvur, mustaqil fikrlash, faol fuqarolik pozitsiyasi, falsafiy dunyoqarash, tarix falsafasi

Mustaqillik yillarida haqqoniy, milliy o'zligimiz va ma'naviyatimizni tiklash, rivojlantirish asosiy muammoli vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. O'zbekiston Respublikasi mustaqillikni qo'lga kiritib, mustaqil taraqqiyot yo'lga o'tgach, jamiyatimizning o'z tarixiy o'tmishini anglashga qiziqishi keskin kuchaydi. Bu hol buyuk tariximizning muayyan davrlarini haqqoniy va xolis baholash, O'zbekiston xalqlari rivojlanishining yangi, ajoyib, ulug'vor manzarasini yaratish imkonini berdi. Bugungi kunda olib borilayotgan ilmiy izlanishlar tufayli inson jamiyati kundan kunga takomillashib, shaxs dunyoqarashi kengayib, madaniy hayot mazmuni boyib boraveradi. Kechagi kundan, tarixdan olingan saboqlar ertangi yorug' kunva porloq kelajakka zamin yaratish uchun sharoit manbasiga aylanib boradi. Shaxs shu hayotiy saboqlar sabab o'zini yo'l qo'yilgan xato harakatlaridan to'g'ri mushohada yuritishga qodir bo'ladi. Shu o'rinda, insonning falsafiy tushunchalardan bo'lgan “tarixiy ong”i hayotda juda muhim o'ringa ega. Zero, bolada ham tarixiy ongni shakllantirish orqali kecha, bugun va ertaning manfaatli bog'liqlik jihatlari anglab oladi.

O'quvchilarda shakllantirish zarurati bo'lgan tarixiy ong bo'yicha esa, Respublikamiz olimlaridan D.Abdullajonova, J.Tulenov, I.Jabborov, R.Abdullayevlarning bevosita tarixiy xotira va tarixiy ong muammosiga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlari e'lon qilindi. Bu tadqiqotlarda tarixiy ong atroficha falsafiy – madaniyat nuqtai nazaridan tadqiq etilgan. Ularga ta'rif berilgan, tarixiy ongni mohiyat mazmuni ochib berilib ijtimoiy voqeilik bilan yaqin aloqada bo'lgan ijtimoiy ong shakli sifatida ko'rsatilgan. Ayniqsa, tarixiy ongning va tarixiy xotiraning hozirgi kunda o'quvchilarda ilmiy tarixiy dunyoqarashni shakllantirishda tutgan o'rni to'g'risida R. Raxmonov, F. Fayziyevlarning “Yoshlar dunyoqarashi shakllanishida tarixiy ong va tarixiy xotira”³ risolasi diqqatga sazovordir. Risolada tarixiy ong va tarixiy xotira tushunchalarini falsafiy tahlil qilish bilan bir qatorda uni kelib chiqishi, shakllanishiga ham bir darajada e'tibor beriladi. Bundan tashqari bir qator olimlarning ilmiy tadqiqotlarida tarixiy ong u yoki va unga aloqador boshqa madaniy-falsafiy tushunchalarga oid ishlari mavjud. Jumladan, X.Samiboyev, Sh.Shirinboyev, T.X.Qurbonov, R.A.Kamenskaya, V.J.Kelle, Z.M.Orudjev, T.V.Kuznetsova, B.Rajabeklarning ishlarini keltirib o'tish mumkin. Biroq boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlash ko'nikmalarini tarixiy ong asosida rivojlantirish masalalari ob'yekt sifatida o'rganishga kam e'tibor qaratilmoqda. Vaholanki, bugungi globalashuv va axborot tahdidlari xuruj olgan muhitda o'quvchilarda kichik yoshdanoq tarixiy ongni shakllantirish orqali ularni mustaqil va kreativ fikrlashga yo'naltirish katta ahamiyatga ega.

Taniqli olim Ziyov Ko'kalp “Haqiqiy jamiyatgina millatdir”¹ deb aytgan edi. Demak o'zligini anglagan jamiyat bu tarixiy taraqqiyotning barcha bosqichlarida turli ijtimoiy-iqtisodiy siyosiy bo'xtonlar sharoitida o'zini saqlab qola olgan, bu bo'xtonlarni boshidan keschirishga bardosh bergan va undada yanada kuchli bo'lib chiqqan millatni aytish mumkin. Bu ziddiyatli va doimo bo'xtonlar takrorlanib turadigan tarixiy taraqqiyot jarayonida xalq-millat o'zini qanday saqlab qolishi va undanda kuchli bo'lishi mumkin? Bunday kuchni millat qayerdan oladi? Shu o'rinda birinchi Prezidentimizning “Tarixiy xotirasi bor inson-irodali inson. Tarix saboqlari insonni xushyorlikka o'rgatadi”² degan so'zlarini e'tirof qaratamiz. Bizning fikrimizcha, o'zlikni

¹ O'zbekistonning yangi tarixi, 2-kitob (O'zbekiston sovet mustamlakachiligi davrida) T.:2000.

² O'zbekiston Respublikasi birinchi prezidenti I.A.Karimov "Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q". "Sharq" T.:1998-yil. 16 bet

anglashning mukammalligi yoki zaifligi u yoki bu millatning, u yoki bu ijtimoiy etnik birlikning tarixiy ongi, xotirasini qay darajada rivojlanganiga bog'liq bo'ladi. Tarixiy xotira va tarixiy ong ijtimoiy etnik birlikning ijtimoiy iqtisodiy taraqqiyoti jarayoni bilan hamohang rivojlanib boradi. Etnik birlik o'z taraqqiyoti jarayonida qandaydir ijobiy natijalarga erishadi. O'zining ijtimoiy-iqtisodiy hayotini shunga mos ravishda tashkil qiladi. Nafaqat ijtimoiy taraqqiyot uning hayot kechirish darajasini balki ma'naviy hayotini ham belgilab beradi. O'z manfaat ehtiyojlarini moddiy jihatdan qondirgan etnos ma'naviy hayotini ham shu asosda quradi. O'z o'tmishini sarhisob qilgan holda kelajagini belgilaydi. Boshqalar oldida o'z mavqeini asoslash va uni mustahkamlash uchun o'z qadriyatlarini himoya qiladi. Ana shu himoya qilish vositasi uning o'tmish tarixini muhim jihatlarini belgilaydigan tushuncha uni tarixiy ongi va xotirasi bo'ladi. Bu tushunchalar etnosning boshqalar qatorida teng huquqli bo'lish mavqeini tarixan asoslash demakdir.

Muqim bir hududda yashab turgan etnos bu joyni o'zini kindik qoni to'kilgan vatani, yurti deb hisoblab, o'zini moddiy va ma'naviy hayoti, turmushi kechadigan joy deb hisoblab, uni ardoqlab, avaylab asraydi. Va bu hududni kelajak avlodlariga qoldirish huquqiga egaligini ma'naviy asoslaydi va ramziy shaklda (yozuv) belgilaydi. Bu yozuvlar rasmiy – huquqiy hujjat tarzida bo'lishi yoki tarixiy voqea, hodisa bayoni sifatida bo'lishi mumkin. Boshqacha aytganda tarixiy ong tarixiy xotira shu tarzda shakllanib millatni o'zligini bilish tuyg'usini keltirib chiqaradi. Bu holni biz shunday tasvirlaymiz: tarixiy ong, tarixiy xotira etnos va milliy o'zlik-jamiyat.

Demak, u yoki bu xalq o'z tarixiy ongi, tarixiy xotirasini uzluksiz rivojlantirib borishi va uni etnos vakillari shaxslar ongiga singdirishi natijasida ushbu etnos o'z ongida milliy o'zligi tuyg'usini hosil qiladi. Bu uzluksiz jarayon etnos vakili bo'lgan individ dunyoqarashida alohida his tuyg'u-or-nomus, o'z xalqiga nisbatan hurmat, iftixor va oxir oqibatda millat miqyosida milliy iftixorni shakllantiradi. Milliy iftixor, g'urur xalqni o'z manfaat va ehtiyojlarini qondirishda, boshqa xalqlar oldida o'z manfaatlarini himoya qilishga mustahkam kuchni hosil qiladi. Bundan tashqari ziddiyatli dunyoda o'z mavqeini saqlab qolish uchun millatni jipslashtiruvchi asosiy omil bo'lib xizmat qiladi. Bu o'rinda birinch Prezidentimizning quyidagi so'zlarini keltirish mumkin: “To'g'i, Movarounnaxr sarhadlariga uzoq tariximiz davomida ne-ne boskinchilar kirib kelmagan, ko'p yillar, balki, asrlar davomida yurtimizda ne-ne o'zga sulolalar hukmronlik qilmagan, deysiz. Bir so'z bilan aytganda, ming yillar davomida yurtimizga kelib-ketganlar ozmi? Erondan Axmoniyalar, Yunonistondan Aleksandr keldi, Arabistondan Qutayba, Mo'g'ulistondan Chingizxon keldi, rus istilochilari keldi. Lekin xalq, qoldiku. Xo'sh, bunda qanday sir-sinoat bor? Xalq qanday ichki kuch-qudratga tayanib o'zligini saqlab qoldi? Qadim-qadim zamonlardan o'troq yashagani, ilm-ma'rifatga intilgani, buyuk madaniyatga ega bo'lgani, o'z urf-odatlarini muqaddas bilgani uchun emasmi?” bundan kelib chiqadiki, millat o'z hududini g'animlardan himoya qilishda o'zining shu hududda muqim yashab turganligi uni ilgari ham dushmanlardan himoya qilgani uning tarixiy ongi va xotirasida saqlab qolganligi uni ma'naviy jihatdan kuch bilan ta'minlaydi. Bizning fikrimizcha, tarixiy ong va tarixiy xotira yuqorida ta'kidlanganidek, ajdodlarimiz o'tmishda yaratgan buyuk madaniyatning, muqaddas urf-odatlarini aks etishining bir unsuridir.

Shuningdek, hozirgi kunda globallashuv, integratsiya jarayonlarining dunyoni barcha hududlarini jumladan bizni mamlakatimizni ham jadal qamrab olishi, xalqaro, mamlakatlararo ziddiyatlarning keskinlashuvi mamlakatimizni hududimizni yaxlitligiga tahdid solmoqda. G'animlar g'arazli niyatlarda o'tmish tarixni soxtalashtirishga urinmoqdalar. Tarix fani millat va jamiyatni bunday tahdidlardan himoya qilishi, xalqimizni tarixiy ongi va tarixiy xotirasini mustahkamlashi lozim. Bunday vaziyatda I.A.Karimov so'zi bilan aytganda “Har bir xalq o'z tarixini har xil ta'sir va tajovuzlardan asrashi kerak”.

Tarixiy ong, tarixiy xotira etnosni jipslashtiradigan milliy o'zligini anglashiga xizmat qiladi. Milliy o'zligini anglash tuyg'usi – o'z milliy mansubligidan faxrlanish imkoniyatidir. Milliy o'zligini anglash tuyg'usi o'z millatining boy tarixi, madaniy va manaviy merosidan g'ururlanishdir. Millatga mansublik o'ta nozik va ayni paytda juda murakkab holat. Kishi zarur bo'lganda hayotidagi jamiki ne'matlardan hech og'rinmasdan voz kechish mumkin. Biroq hech kim, hech qachon milliy mansubligidan tonolmaydi. Uni xohlagan paytida xohlagancha o'zgartira olmaydi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, insoniyatning tarixiy ongi uzoq yo'lni bosib o'tgan o'z genezisiga ega. Uning shakllanishi insoniyat-iqtisodiy va siyosiy taraqqiyoti bilan birgalikda bordi. Tarixiy ong va tarixiy xotira yaxlit birlikda bo'lsada, lekin tarixiy ong birlamchi bo'ladi. Tarixiy ong shakllangan, o'zini mukammal darajasiga yetgan bo'lsa, tarixiy xotira shaxs, xalq, millatda yuqori darajada ko'rinadi. Tarixiy ong, bu - har

qanday bilimda bo'ladigan, hamma narsa, hatto ma'naviy borliq ham bo'lib o'tganligini anglashdir. Boshlang'ich sinflarda fanlarni o'qitishning samaradorligini oshirishda tarixiy materiallardan samarali foydalanish, undagi uzviylik, fanlararo aloqani amalga oshirish milliy o'zlikni anglash jarayoniga katta hissa qo'shadi. Shu sababli boshlang'ich sinflarda fanlarni o'qitishda tarixiy tushunchalarni ham integrativ asosda birlashtirish katta ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Vatan ravnaqi uchun har birimiz mas'ulmiz 9-jild, T.: "O'zbekiston", 2001.438 bet
2. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. -T.: "Sharq", 1998. 16 bet.
3. Yoshlar dunyoqarashi shakllanishida tarixiy ong va tarixiy xotira" R,Raximov, F.Fayziyev //T:- O'zbekiston //2008 18-bet
4. Абдуллажонова Д. Тарихий онг ва тарихий хотира // Фалсафа ва ҳуқуқ. - Тошкент, 2004. - № 2, 83-бет.
5. Tulenov J. Qonun falsafiy tushuncha sifatida. -T.: 1959.
6. Туленов Ж., Жабборов И. Тарихий онгни ривожлантириш - давр талаби. - Т.: Мехнат, 2000, 7-бет.
7. O'zbekistonning yangi tarixi, 2-kitob (O'zbekiston sovet mustamlakachiligi davrida) T.: 2000.